

Гошилик Н.С. Вербальне представлення модусу минулого когнітивної моделі лінійності концепту ЧАС / Н.С. Гошилик // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – № 5. – Луцьк : РВВ “Вежа”, 2009. – С. 321-327.

УДК 81’367.4:811.111

Гошилик Н.С.,
аспірант кафедри прикладної лінгвістики
Волинського національного
університету імені Лесі Українки

ВЕРБАЛЬНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ МОДУСУ МИНУЛОГО КОГНІТИВНОЇ МОДЕЛІ ЛІНІЙНОСТІ КОНЦЕПТУ ЧАС

У статті розглядаються особливості представлення модусу минулого як конститuenta когнітивної моделі лінійності. Проаналізовано вияв темпоральної референції у егоцентричній та подієвій конфігураціях.

Ключові слова: концепт ЧАС, когнітивна модель лінійності, модус минулого, конфігурація.

Вербальное представление модуса прошлого когнитивной модели линейности концепта ВРЕМЯ

В статье рассматриваются особенности представления модуса прошлого как конституэнта когнитивной модели линейности. Проанализировано проявление темпоральной референции в эгоцентрической и событийной конфигурациях.

Ключевые слова: концепт ВРЕМЯ, когнитивная модель линейности, модус прошлого, конфигурация.

Goshylyk N.S.

The Verbal Representation of the Modus of the Past of the Linear Cognitive Model of the TIME Concept

The article deals with the peculiarities of the representation of the modus of the past as the constituent of the linear cognitive model. The expression of the temporal reference is analyzed in the egocentric and event-based configurations.

Key words: TIME concept, linear cognitive model, modus of the past, configuration.

Як відомо, в мові виявляються універсальні властивості часу: односпрямованість від минулого до майбутнього (секвенція модусів минулого, теперішнього і майбутнього), часовий порядок (вчора – сьогодні –

завтра), дуалістична асиметрія (пізніше – раніше) тощо. Ми визначаємо когнітивні моделі лінійності та циклічності концепту ЧАС, які є двома типами сприйняття життя, обумовленими космологічною та історичною свідомістю, принциповими відмінностями в осмисленні минулого та його зв'язку з теперішнім. В реальності ж абсолютні відмінності моделей часу (як і типів свідомості) навряд чи можливі; вони передусім відображають процес формування уявлень про час, однак не вичерпують усієї складності темпоральних відносин.

Метою цієї розвідки є комплексний аналіз лексико-семантичної репрезентації модусу минулого у когнітивній моделі лінійності концепту ЧАС у сучасній англійській мові.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**:

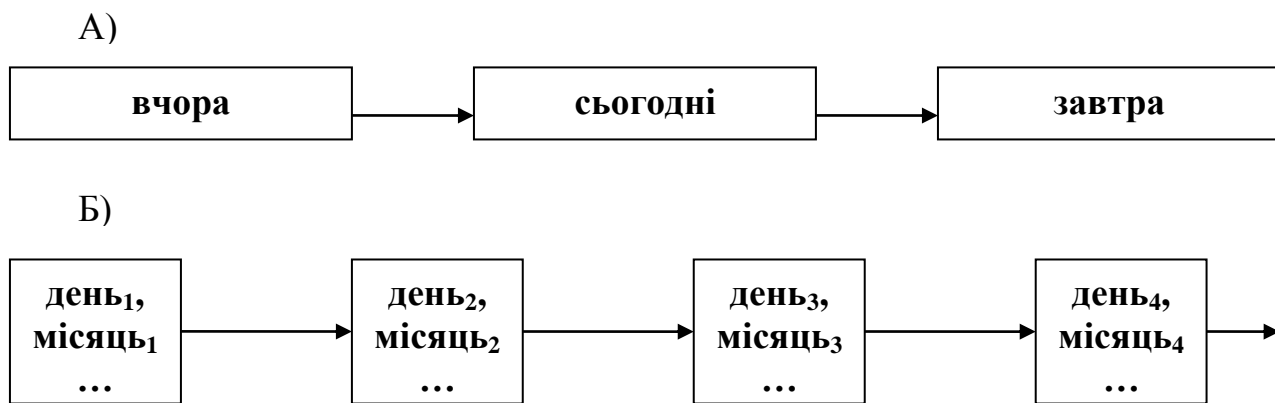
- встановлення концептуального бачення когнітивної моделі лінійності;
- визначення лексичних засобів представлення модусу минулого;
- аналіз модусу минулого у егоцентричній та обставинній конфігураціях.

Лінійність належить до основних топологічних характеристик реального часу. На лінійній односпрямованій вісі реального часу можуть існувати два типи відносин: “двочленні асиметричні, *раніше – пізніше* (де асиметрія є якісною, позиційною) та тричленні транзитивні, *минуле – теперішнє – майбутнє*” [4, 33].

Науковці виділяють кілька видів лінійного часу: 1) ньютонівський лінійний час, моделлю якого є пряма лінія, що не має ні початку, ні кінця; 2) християнський лінійний час, який символізується прямою лінією, яка має початок і кінець; 3) лінійний час, який рухається у напрямку покращення та прогресу; його символізує пряма лінія, що рухається вгору; 4) лінійний час, який рухається у напрямі регресу; його символізує лінія, що рухається донизу [3, 244; 2, 75]. Розмаїття трактувань лінійності дає підстави звертатися до фізико-філософського підходу в аналізі мовних явищ, які вербалізують когнітивну модель лінійності.

Типовим представленням когнітивної моделі лінійності є секвенція модусів минулого, теперішнього та майбутнього, тобто локальні *вчора-сьогодні-завтра* (див. рис. 2.4.А.). Також когнітивна модель лінійності є безкінечний ряд днів, місяців тощо (див. рис. 2.4.Б.).

Рисунок 2.4. (А, Б) Когнітивна модель лінійності.

З фізико-філософської точки зору порядок *минуле – теперішнє – майбутнє* слугує вираженням структури буття як матерії, що розвивається. У досвіді пізнається реальність, теперішнє. Теперішнє – це той модус, який переконує нас в реальності власне феномену часу. Минуле відображається за допомогою пам’яті. Процес згадування є складним синтезом реальних фактів та ідеальних домислів. Модус майбутнього, як свідчать психологи, характеризується реальними механізмами, які забезпечують процес побудови моделей майбутнього. Спільною рисою минулого та майбутнього є синтетичне бачення фактів дійсності та ідеальних конструкцій. Тому феномен часу є складною єдністю усіх трьох модусів та має синтетичний, інтегративний характер, в якому поєднані і реальність, і ілюзорність.

Вчені також звертають увагу на зв’язок трьох модусів, їх взаємозалежність. Детермінація теперішнього минулим, так як і майбутнього теперішнім, має односпрямований характер. Модуси часу виступають у бінарних опозиціях: *минуле – теперішнє* та *теперішнє – майбутнє*. У перших опозиційних відносинах теперішнє виконує функцію “спадкоємця” минулого, а у наступних відносинах – функцію “донора” [2,70]. Саме

теперішнє є ресурсною базою для людини, однак повнота сприйняття часу неможлива без залучення до розгляду усіх його модусів.

Когнітивна модель лінійності слугує засобом вираження темпоральної референції, тобто локалізації на часовій вісі певних подій та явищ. При цьому, як свідчить В. Еванс, темпоральна референція знаходить вияв у **егоцентричній** (ego-based) та **подієвій** (time-based) моделях [5]. Важливим, за словами дослідника, є конструювання фрейму референції задля визначення темпорального досвіду та розташування подій. Темпоральна референція досягається через позиціонування її точки як опори встановлення референції.

В. Еванс досліджує егоцентричну модель з точки зору акцентуації *ego*, людини, до якої здійснюється референція, тобто людини, яка знаходиться у центрі події чи висловлювання. На думку дослідника, *ego* корелює з темпоральним ідентифікатором *now*. Відповідно, точкою відліку для інших темпоральних модусів є локалізація цього *ego*. Тріада *минуле – теперішнє – майбутнє* характеризується просторовим баченням: майбутнє знаходиться попереду *ego*, теперішнє збігається з *ego* у просторі, минуле – позаду *ego*. Порівняйте (приклади за В. Евансом): 1) теперішнє – *From our perspective here in the present, the Victoria era was a bleak place*; 2) майбутнє – *She has a bright future ahead of her*; 3) минуле – *His troubled past lies behind him* [5]. Таким чином, із залученням відповідних темпоративів вводиться фрейм темпоральної референції, який розміщує *ego* та події у часі.

Беручи за основу підхід В.Еванса, ми виділяємо в егоцентричному аспекті когнітивної моделі лінійності часу дві конфігурації – РУХ ЧАСУ та РУХ ЛЮДИНИ, в яких двома основними “дійовими особами” є людина та час, а також акцентується рух як спосіб їх взаємодії. У першому випадку (РУХ ЧАСУ) людина розміщена стаціонарно, а час концептуалізується як такий, що зазнає руху (Рис. 2.5.). У другому (РУХ ЛЮДИНИ) – час ототожнюється зі стаціонарним фоном, повз який переміщується людина (Рис.2.6.) [там само].

Ми вважаємо за доцільне погодитись з віднесенням уявлень *раніше* – *пізніше* до окремої, так званої подієвої конфігурації когнітивної моделі лінійності часу, адже передумовою її виділення є саме подієва референція. Подієва конфігурація дає змогу на первинному рівні уникнути звернення до людини та не вдаватися у подробиці її часо- та місцезнаходження. Так, наприклад, у висловлюванні *Dick will be a senior next season, and after that Mallett will have a chance to step in (USA Today, 17 January, 2008)*. Інформація про конкретну часову локалізацію не є релевантною та необхідною для сприйняття основного змісту висловлювання. Зрозумілим є причиново-наслідковий зв'язок між подіями, про які йде мова. Те, що сталося потім (пізніше), є наслідком. Подієва конфігурація когнітивної моделі лінійності часу слугує для встановлення особливих часових відносин у ракурсі *раніше* – *пізніше* стосовно темпоральної точки опори (опорної темпорально визначеної події). Ця конфігурація представлена у вигляді темпоральної секвенції, у якій оцінка того, чи певна темпоральна подія відбулась раніше чи пізніше за іншу подію, “визначається у просторовому відношенні на горизонтальній просторовій вісі” [5].

Розглянемо особливості функціонування модусу минулого, як конститuenta когнітивної моделі лінійності часу.

Модус минулого трактують як однозначну констатацію того, що вже мало місце. З іншого боку, минуле – це об'єкт, який вже не існує. Однак, реакція на цей неіснуючий об'єкт відіграє важливу роль у житті людини. Людина планує свої дії і використовує досвід минулого. На відміну від тварин, що не мають уявлень про минуле та майбутнє [2,105], людина оперує пам'яттю на основі минулого досвіду, розширюючи тим самим свої можливості, зокрема адаптаційні здатності, механізми пристосування до навколишнього середовища, що стало передумовою та поштовхом до еволюції у розвитку людства.

Модус минулого стає своєрідним еквівалентом пізнання світу, що пояснюється сприйняттям людиною плину часу, його асиметричності.

Пам'ять частіше апелює до подій, які вже минули. Як наслідок, спостерігається “не тільки “просторість” території минулого, а й велика частотність лексем із вказаним значенням у мовленні” [1, 73].

Вираження модусу минулого може відбуватись за рахунок різних лексичних засобів. До показників минулого ми відносимо **прикметники** *past, last, former, late, previous, immemorial, ancient, chivalric, knightly, medieval* тощо; **прислівники** *(long) ago, formerly, previously, prior, ultimo, yester- (day, year, evening, night), earlier, before* та ін.; **іменники** *yester- (day, year, evening, night), past, history* та іменникові словосполучення типу *the 20th century, the time of Shakespeare* та ін.

За характером темпорального позначення показники минулого є відносними. По-перше, вони відносять події до минулого через референцію до точки відліку у теперішньому. Порівняйте:

1) *Much of the focus yesterday was on the Bank of Japan, which reduced interest rates for the first time in seven years, joining global efforts to stave... (Financial Times, 1 October, 2008)*. Точкою референції виступає невизначене сьогодні, яке змінилося визначеного дня – *yesterday*.

2) *At the turn of the 20th century, hats were an essential part of a man's wardrobe. For the well-heeled, stepping out without a hat was equivalent to leaving the house naked, as a hat was a sign of prosperity and high social standing (People, 19 July, 2007)*. Точкою референції виступає 21 сторіччя, що робить зрозумілим обов'язковий стан справ початку минулого століття та його нерелевантність теперішньому.

По-друге, модус може конкретизуватися через лексеми на позначення подій та осіб, які стали визначальною ознакою того періоду, в якому вони відбувалися чи жили, як-от: *People hold on to the era when they felt most beautiful, says Woodall as the two dissect a fortyish woman whose wardrobe is frozen at the time of Charles and Diana's wedding (Telegraph, 28 May, 2006)*. Висловлювання призначене та буде зрозумілим аудиторії, яка знає

британські реалії, хронологічну послідовність життя королівської родини та може ідентифікувати час, про який йдеться, як 80-ті роки ХХ сторіччя.

Особливим у лексики із вказівкою на минуле є комунікативне завдання, з яким ці слова вживаються: як правило, вони мають функцію відмежування, віднесення до іншого життєвого устрою (окремої людини чи суспільства), який експліцитно чи імпліцитно протиставляється тому, що домінує зараз, як-от: *Especially in **the old days**, it was fun to gain weight. But it's harder and harder to lose it now (Independent, 23 May, 2008).*

Розглянемо функціонування модусу минулого в конфігураціях РУХ ЧАСУ та РУХ ЛЮДИНИ та подієвій конфігурації.

Конфігурація РУХ ЧАСУ передбачає бачення модусу теперішнього у статусі точки відліку. Людина у цьому випадку перебуває у стаціонарній позиції. Порівняйте:

1) Минуле знаходиться позаду, за спиною *ego*: ***The bad old days are behind us, new urgencies press upon us, but ordinary men and ordinary women using free institutions can do extraordinary things (Chicago Tribune, 2 November, 2006).***

2) Оскільки минуле рухається, то і має здатність віддалятися від людини: ***Those days are moving away in a painful procession (People, 6 December, 2007).***

3) Модус минулого у нижченаведеній конфігурації дає змогу людині усвідомити плин часу: ***That day has gone and he realized that getting old is inevitable... (Washington Post, 5 December, 2004)***

У конфігурації РУХ ЛЮДИНИ увага акцентується на тому, що час та події є тлом, які стоять непорушно; лише людина крокує на цьому тлі, а її минуле знаходиться позаду. Події, які мали місце у житті людини, конституюють минуле, як-от: *Time was when investors were drawn mainly from those rich enough to look after themselves. But we passed those **days long ago (Financial Times, 8 January, 2007).*** У висловлюванні ***The President left behind all the quarrels (Newsweek, 14 March, 2006)*** маніфестована здатність людини

залишати події позаду, у минулому, тобто власне процеси та явища мають статичний характер, непорушно знаходяться на місці, в той час як індивід “проходить” повз них.

У модусі минулого актуалізується подієва конфігурація когнітивної моделі лінійності часу. Важливим у цій моделі є не присутність людини, а відношення між подіями – їх передування чи слідування, як-от: *He lapsed into unconsciousness again and later awoke in a hospital room, layers of blankets and sheets pulled up to his shoulders (USA Today, 20 November, 2006)*. У даному прикладі підкреслюється причиново-наслідковий зв'язок між подіями: те, що людина втратила свідомість, стало причиною його знаходження у лікарні. Подієва конфігурація розгорнулась у модусі минулого.

Семантичні поля передування та слідування є основними конститuentами подієвої конфігурації.

Семантичне поле передування має ретроспективний характер і реалізується відповідними темпоративами. Вони маніфестують передування як особливу категорією зі значенням ретроспекції та завершення. До засобів вираження темпорального значення передування ми відносимо лексеми *last, previous, before, ago, first, initial, preliminary, original, opening, memory, experience, to remember, to forget, to recollect, to originate* тощо. Наприклад:

1) **Remember** *the childhood thrill of twirling in circles until the world spun wildly and you couldn't stand on your feet? (Telegraph, 15 March, 2007)*. У цьому висловлюванні запитується про дії, які передували теперішньому стану справ, що є ілюстрацією опозиції *раніше – пізніше*. Можна припустити, що в час постановки запитання адресати вже не є дітьми і згадують все, що мало місце в минулому. Період, про який згадується, передував теперішньому та уже завершився.

2) *As time goes on and practical **experience** accumulates, it becomes always clearer that neither the reparations problem nor the other problems depending thereon will be finally solved until Germany has been given a definite task to*

perform on her own responsibility, without foreign supervision and without the transfer problem (Chicago Tribune, 22 June, 2008). Приклад ілюструє взаємозв'язок плину часу та досвіду, безпосередньо пов'язаного з ним. Власне *experience*, за даними асоціативного словника, асоціюється зі словами *previous, learnt, perceive, undergo, known, lifetime, past, remembered*, що вказують на часову віднесеність дії, її належність до модусу минулого [...].

3) *The Ivy-educated heir was found dead a week ago on a Manhattan sidewalk after a reported night of partying (Washington Post, 13 October, 2005).* Словосполучення з прислівником *ago* типу *a week ago, a month ago, a year ago* тощо також передають значення передування.

У подієвій конфігурації когнітивної моделі лінійності часу значення слідування передають лексеми *afterwards, after, next, subsequently, later on* тощо. Наприклад: 1) *His son, the narrator's father, also fought in the war, and subsequently became an ardent pacifist (Independent, 26 March, 2006).* 2) *He stopped drinking after a near-fatal car accident in 1972, and after that he had a difficult time getting work (Telegraph, 5 February, 2005).* Прислівник *then* може виражати як значення слідування (*They spent eight days at sea, then 34 days on Spanish territory before being sent back (Financial Times, 7 October, 2006)*), так і значення передування (*Back then, the arrival of the Clintons would have prompted other questions (Chicago Tribune, 1 March, 2005); China's Internet was then in its infancy, with fewer than 1 million users (Financial Times, 17 November, 2006).*

Отже, когнітивна модель лінійності часу конституюється модусами минулого, теперішнього та майбутнього. Модус минулого розглядається як еквівалент пізнання доволишньої дійсності. Лексичні показники минулого, за своїм характером, мають відносний характер, оскільки відносять події до минулого за допомогою апелювання до точки відліку у теперішньому. Також модус минулого може конкретизуватися за рахунок лексем на позначення подій та осіб, які стали визначальною ознакою певного періоду. З уваги на просторову локалізацію минуле знаходиться позаду, за спиною *ego*.

Перспективною подальшого дослідження залишається розгляд модусів теперішнього та майбутнього і лексико-семантичного вираження особливостей їх вербалізації.

Література

1. Белякова С.М. Прошлое и будущее в диалектной картине мира / С.М. Белякова // Вестник Воронежского государственного ун-та. – Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2005. – № 2. – С. 73-81.
2. Любинская Л.Н. Проблема времени в контексте междисциплинарных исследований / Л.Н. Любинская, С.В. Лепилин. – М.: Прогресс-Традиция, 2002. – 304 с.
3. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. – 3-е изд., испр. и доп. / Ю.С. Степанов. – М: Академический проект, 2004. – 992 с.
4. Юрченко В.С. Философия языка и философия языкознания: лингвофилософские очерки / отв. ред. Э.П. Кадькалова. – 2-е изд. / В.С. Юрченко. – М.: КомКнига, 2005. – 368 с.
5. Evans V. How We Conceptualize Time: Language, Meaning and Temporal Cognition [Електронний ресурс] / V. Evans. – Режим доступу: <http://www.vyvevans.net/EAStime.pdf>

Лексикографічні джерела

1. *Financial Times* [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ft.com
2. *People* [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.people.co.uk
3. *Telegraph* [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.telegraph.co.uk
4. *Independent, The* [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.independent.co.uk
5. *Chicago Tribune* [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.chicagotribune.com
6. *Washington Post, The* [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.washingtonpost.com
7. *Newsweek* [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.newsweek.com
8. *USA Today* [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.usatoday.com

